

vlastní. Obecně se ovšem ukazuje, že mladí lidé patří k nejzranitelnější části populace, co se bydlením týče. A do budoucna lze očekávat, že se rozdíl mezi mladými lidmi a zbytkem populace i napříč sledovanou skupinou mladých dospělých ještě prohloubí (s. 75).

V poslední kapitole, Tomáše Hořeního Samece a Petra Kubaly, se znovu objevuje perspektiva mladých dospělých ze čtyř českých metropolí a publikace se tak symbolicky uzavírá, jak začala. Stejně jako v první kapitole příběhy lidí problém otevřely, v té poslední jako by jejich prostřednictvím nabídnutá data a poznatky společně ožily, a problematika bydlení tak získává i další důležitou rovnu emocí. Oslovení mladí lidé vnímají současnou krizi bydlení nejen jako alarmující čísla ve statistikách, ale absenci nebo nejistotu domova, který by jim, případně jejich rodinám poskytl základní útočiště. Hoření Samec a Kubala sesbírali unikátní pohledy mladých lidí na krizi bydlení, kteří státu sice přiznávají jistou míru zodpovědnosti za řešení situace, o tom, jaké konkrétní řešení by však mělo přijít, mají spíše nejasnou představu (s. 82). Autorská dvojice předpokládá, že spíše než o neznalost prostředí se v tomto případě jedná o limity představitelství generace, která – ač se nachází v bezprecedentní situaci krize bydlení – je stále přesvědčena o zásluhovosti v kontextu řešení otázky bydlení nebo se upíná k bydlení vlastnickému jako výhradní kýžené variantě.

Největší přínos publikace spočívá v její komplexnosti a srozumitelnosti nejen pro akademickou, ale i poučenou širší veřejnost, jak ostatně bylo v zájmu autorského kolektivu. Autoři a autorka jsou si vědomi středo- či východoevropského kontextu, v němž se pohybují, a nesnaží se tak aplikovat převážně západocentrický přístup a koncepty, jež urbánní teorie obecně nabízí. I přes to, že publikace nepřichází s jednoduchými řešeními nebo odpověďmi, je velmi důležitou příručkou k pocho-

pení naladění mladých dospělých vůči trhu s bydlením. Vhodná je tedy například i pro novinářstvo, které je svou činností často mostem mezi odbornou a širší veřejností.

Hana Řičicová
Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova
hana.ricicova@fsv.cuni.cz

Martin Potůček: *Anatomie komunismu: Skutečný příběh jedné rodiny*
Praha, Nakladatelství Karolinum 2022,
455 s.

Monografie *Anatomie komunismu: Skutečný příběh jedné rodiny* je beletristickou studií, v níž se autor Martin Potůček snaží zachytit osud rodiny, která se stala obětí inscenovaných politických procesů v padesátých letech 20. století. Studii lze vnímat ve dvou rovinách – první rovina nám předkládá realistický popis komunistické mašinerie, která zavládla na území českých zemí po druhé světové válce, v rovině druhé je to detailní autentická sonda do třinácté komnaty chlapce a jeho rodiny, jemuž vykonstruovaný politický proces na dlouhých osm let vzal matku. Obě roviny se prolínají a jsou probírány z několika úhlů pohledu – z pohledu matky, otce, dědečka a samotného autora.

Určité pasáže jsou těžké na orientaci v datování jednotlivých událostí (především kapitola 2, „Anatomie komunistické moci“), čtenář musí být ve střehu, ale s ohledem na komplexitu materiálů jinak pravděpodobně nebylo možné jednotlivé kapitoly uspořádat. Je ale nutné podotknout, že s ohledem na použité zdroje, ze kterých autor čerpal, se jedná o jedno z mála autentických svědectví zruďné praxe, kterou byl komunistický režim schopen páchat na vlastních lidech. Není ovšem prvoplánovou žalobou režimu, pomocí které by se autor snažil vzbudit určité emoce a subjektivně očerňoval tehdy vládnoucí režim

a společnost jako takovou (ačkoliv tomu se při čtení nelze vyvarovat). Potůček nám předkládá příběh, jehož byl sám účastníkem. Vnímání daných událostí s odstupem času, kdy byly zpřístupněny pečlivě utajované materiály, ho vedlo k rozhodnutí přinést odlišný náhled na osud vlastní rodiny, která díky slepé důvěře rodičů (a především matky) v komunismus zažívala složité období. Příběh lze vnímat také jako věcný popis událostí, které jsou proloženy autorovými zamyšlenými nad konkrétními událostmi (krátká zamyšlení s názvem „Moje vzpomínky/Moje zamyšlení“).

První část knihy je věnována rodině, především prostředí, ze kterých rodiče pocházeli, co je formovalo, jaký byl jejich životní příběh. Autorův otec je vykreslen jako patriot, který tíhl ke kořenům mlynářské rodiny, ač převážnou část života prožil ve větších městech. Jeho víra v Boha, již zdědil po rodičích, se vytratila už v chlapeckém věku. Příklon ke komunistickému hnutí se v něm formoval s ohledem na sociální podmínky ve třicátých letech 20. století, za což trpěl za druhé světové války v koncentračních táborech. Matka je zobrazena jako komplikovaná osobnost, která si slepě, ale s přesvědčením sobě vlastním šla za svým, pro svoje ideály se nebála trpět jak v koncentračních táborech, tak jako věrná členka komunistické strany, která byla za svou činnost pro stranu „po zásluze“ potrestána vykonstruovaným politickým procesem, který jí stál to nejcennější – možnost být s vlastním synem v jeho dětském věku.

Maminčině zajímavému životu je věnována obsáhlejší část kapitoly. Autor pojednává i o mužích, s nimiž matku pojila (nejen) duchovní přátelství. Mnohým by se mohlo zdát, že Jarmila Janovská (Taussigová, Potůčková) byla nestálou ženou. Sám Potůček o matce píše: „Moje máma byla ženou na svou dobu nadprůměrně emancipovanou, hájící ve vztahu své vidění světa. Když ji poprvé uvěznil nacisté, bylo jí dvacet sedm, a oni jí brzy na to zastřelili

prvního manžela. Když ji po druhém vězení propustili komunisté, byla šest let rozvedená s druhým manželem, bylo jí čtyřicet šest a bydlela u příbuzných. Pro nalezení trvalého partnerského vztahu až příliš mnoho nepříznivých překážek a okolností.“ (s. 76)

Potůček v úvodu kapitoly píše: „V této knížce označuji komunismem především praktickou politiku Komunistické strany Československa od roku 1945 do roku 1989. Středobodem úvah je osud mojí mámy... Na jejím příběhu se ale jako v kapce vody zřetelně odrážejí obecné mechanismy monopolního uplatňování moci jedinou politickou stranou.“ (s. 79) Matka byla zapálenou komunistkou už v době před druhou světovou válkou. Její nadšení neutuchlo ani vlivem nacistického vězení a ihned po válce se aktivně a velmi zapáleně zapojila do činnosti na Ústředním výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ). Svou roli brala nesmírně vážně. Dědeček Otakar Janovský zapsal: „Byl jsi po KSČ její druhou velikou láskou.“ (s. 103) Stěžejní linka je věnována právě matčině příběhu od jejích počátků v ÚV KSČ až po její zinscenovaný politický proces (uvěznění, pobyt v různých typech vězeňských zařízení, propuštění na amnestii a následnou snahu o rehabilitaci).

Potůček uvádí, že už v roce 1948 matka podala návrh na odstoupení ze sekretariátu Ústředního akčního výboru Národní fronty pro nesouhlas se stávající politikou. Byla přeřazena do kádrového oddělení, kde pracovala až do svého zatčení v roce 1951. Zažila hluboké zklamání ze zatčení a nespravedlivého nařčení z nepřátelské činnosti. Dlouho popírala to, že je zavlečena do zinscenovaného procesu a jediným cílem je zničit lidské životy, aby KSČ dokázala svou moc. I přes mučení v komunistickém kriminále nepřiznala to, co po ní chtěli, tedy že je nepřítelem režimu, a to jediné jí zachránilo život. Její manžel František Potůček napsal Klementu Gottwaldovi tato slova: „Moje žena... Je typem člověka bo-

jovníka, který si klade ve své práci veliké cíle a neváží vždy správné cesty, prostředky a síly.“ (s. 80) Měla sice odpovědnost za snahu o očistu strany, ale sama se stala obětí těchto politických čistek, které se zvrhly ve zběsilý hon na čarodějnice (Epilog, s. 243). Boj matky nejen za očistění svého jména, ale i dalších nespravedlivě vězněných a popravených členů KSČ ukazuje její zarputilost a pevnost v názorech. Ač byla po několika neúspěšných pokusech nakonec rehabilitována, nikdy jí nikdo nemohl vrátit ztracený čas a zdravotní problémy, kterými trpěla do konce života.

Druhá kapitola knihy čerpá z různých zdrojů, proto při prvním čtení místy působí chaoticky a čte se obtížněji, ale při druhém čtení už vidíme, že řazení určitou logiku má. Z těch autentických pramenů jmenujme osobní korespondenci rodičů z autorova soukromého archivu, nikdy nepublikovanou autobiografii matky („Dopisy Zdeňkovi“), knihu psanou dědečkem Otakarem Janovským svému vnukovi („Martínkovi o mamince“), zprávy z veřejných archivů (Národní archiv, Archiv bezpečnostních složek) a mnoho dalších, jež dokreslily celistvý obraz jak fungování komunistického režimu, tak přímo tohoto konkrétního příběhu.

Třetí kapitola je věnována vzájemným vztahům. Autor čerpá převážně z rodinné korespondence, která rozkrývá složité a často emočně vypjaté situace, jež byly jejím prostřednictvím řešeny. Je třeba podotknout, že ač byly dopisy plné emocí, byly psány velmi sofistikovaně. Vrátime-li se k první kapitole („Rodiče“), můžeme vycítit určitou rezervovanost autora k matce (oslovení máma vs. tatínek), což by bylo vzhledem k okolnostem pochopitelné. Kapitola 3 ale tento nabytý dojem vyvrací: „Měl jsem svoji mámu rád, moc rád.“ (s. 316) Potůček věcně popisuje jak svůj vztah ke každému z rodičů, tak vztahy mezi nimi. Odkrývá složitost rodinného uspořádání, kdy si matka z vězení nárokuje syna, ač není reálná možnost, že se s ním

může setkat, natož jej reálně vychovávat. Matka, která v lásce k synovi viděla jeden z mála světlých bodů, dokonce ve vězení napsala soubor pohádek nesoucí název *Pohádky pro Martina*. Z dopisů je cítit silné pouto, jež matku váže k synovi, a lítost nad situací, kdy ona nemůže žádným způsobem ovlivnit jeho výchovu a osobnost.

Třetí kapitola osvětluje také vztah mezi rodiči před svatbou a narozením jejich syna. Jejich vztah sice existoval i před svatbou, ale sňatek byl spíše pragmatickou záležitostí. Jarmila Janovská čekala dítě a bylo sporné, kdo je otcem. František Potůček, vědom si této skutečnosti, si vzal Jarmilu Janovskou a stal se tak otcem Martina Potůčka. Možná i z toho důvodu, že se jednalo spíše o sňatek z rozumu, se otec s matkou dal rozvést v tu nejvíc nevhodnou chvíli, během jejího věznění a nevyjasněné role, kterou matka hrála v procesu s Rudolfem Slánským („Moje zamyšlení“, s. 328), ačkoliv pro to měl pádné důvody (dlouhé odloučení a především čekal dítě se svojí přítelkyní, posléze druhou ženou Irenou). Situace, v níž se oba rodiče nacházeli, zapříčinila to, že rozvod se fakticky nijak zvlášť neprojevil na psychické pohodě dítěte.

Je zřejmé, že matka chtěla mít výchovný vliv na rozvoji syna, ale bohužel nebyla v dobrém společenském postavení. Otec zmiňuje, že konzultoval vhodnost setkávání syna s matkou ve vězení prostřednictvím korespondenčního styku s okolím a odborníky, kteří podpořili jeho rozhodnutí takové styky nepovolit, aby nebyl poškozen psychický stav dítěte. To je jistě chvályhodné. Sám autor ale podotýká, že v době, kdy se dozvěděl o matčině existenci (během prázdnin u příbuzných na olomoucku v roce 1957, kdy měl skoro devět let), ho měl otec do celé situace zasvětit. Toužil po informacích o matce, hledal v otcově nepřítomnosti materiály dokazující matčinu existenci. Ač se otec zachoval dobře v tom ohledu, že nikdy matku před

synem nehanil a dlouho stál v procesu na její straně, v tomto případě potom hrálo roli (pravděpodobně) ego, které bylo uraženo neposlušností příbuzných z matčiny strany.

Po amnestování matky v roce 1960 bylo rozhodnuto, že Martin bude v péči matky, oficiálně to bylo potvrzeno až o dva roky později Okresním soudem v Olomouci. Toto soužití ale nikdy nemohlo nahradit ztracený čas v životě dítěte ani matky.

V kapitole 3 se dozvídáme o autorově dalším životě. O studiích, o zatčení a výsledcích během srpnové okupace 1968, o osobním životě a profesním zaměření po pádu komunismu, o politické angažovanosti. Potůček se nenechal zlomit příkořím, které se jemu a jeho rodičům stalo, naopak se toužil vzdělávat, přestože (nebo protože?) mu nebylo umožněno jít na střední školu, která by pro něj byla vhodnější než průmyslovka, kterou vystudoval. „U zrodu mého rozhodování o tom, čím budu, stála uhlířská víra mých rodičů, že komunismus přinese všem lidem lepší život. Nepřinesl, ani jim samotným. V něčem ale uspěli: vštípit mi přesvědčení, že usilovat o spravedlivější uspořádání lidských záležitostí je možné.“ (s. 422)

Předložená studie není další učebnicí historie poválečné Československé republiky, jedná se o autentickou sondu do života manželů, kteří pro myšlenku komunismu trpěli v nacistických koncentračních táborech. To je od komunismu neodvedlo, naopak jedině v něm viděli budoucnost společnosti. Budoucnost, která měla přinést pozitivní změny i dobrou náladu ve společnosti. Skutečnost, jak víme, byla diametrálně odlišná. Trpká zkušenost poznamenala mnoho generací rodin, které byly za vlády KSČ perzekuovány.

Knihy je poutavá, místy náročná na četbu, což je způsobeno především právnickým jazykem u oficiálních dokumentů z veřejných archivů. Vyvolává mnoho otázek, na které si čtenář hledá v sobě odpo-

vědi, což ostatně sám autor předpokládá ve svém úvodním slově (s. 14). Jak je možné, že se režim mohl takovým způsobem projevit a zničit životy tisícům rodin? Potůček píše: „Osud mojí mámy mě pak dovedl k přesvědčení, že bez důsažného porozumění společenských problémům a možnostem jejich řešení se každá politická akce, byť třeba i vedená vznešenými úmysly, může dostat na scesti, a lidem nakonec spíše škodit než pomáhat.“ (s. 381)

Tento příběh není ojedinělý, je jedním z mnoha, ale je odlišný právě zpracováním. Jedná se o mozaiku složenou z informací a vzpomínek více lidí z bezprostředního okolí Jarmily Janovské – syn, otec, dědeček. Autor vybral metodologii „ego historie“, kterou zkombinoval s dalšími sociálněvědními výkladovými rámci, které vysvětlují vztahy formálních i neformálních institucí a aktérů. Díky autentickým materiálům, ať už mluvíme o veřejných archívech, osobních archívech, rodinné korespondenci, dílech Jarmily Janovské a mnoha dalších, dostáváme faktické, surové a nijak nepřikrášlené svědectví o politických i vyšetřovacích praktikách, které byly založeny na nesvobodě a mučení.

Tato studie není jedinou knihou, která nám přináší svědectví o nespravedlivých vykonstruovaných obviněních, kterých se na vlastních lidech dopustil vládnoucí komunistický režim. Velmi čtivě o politických procesech píše zkušený autor literatury faktu Roman Cílek v publikaci *Běda tomu, kdo vyčňuje z řady, 1948–1953: Pohled do zákulisí politických zločinů* (2015) nebo *...a uvězňeš za hrdlo* (1993), dále potom Tomáš Bursík (2006) se studií *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe!*, která pojednává o životech politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století, *S cejchem zákona 231* od Markéty Čekanové (2008) nebo doslovný přepis procesu s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským *Neuzavřená kapitola: Politické procesy padesátých let* od Bedřicha Utitze (1990).

Je až s podivem, že po roce 1989, tedy po pádu komunistického režimu a při vzniku nové demokratické republiky, nebyla ideologie komunismu postavena mimo zákon. Právě naopak, po tři dekády, od voleb roku 1992 do sněmovních voleb v roce 2021, měla Komunistická strana Čech a Moravy nepřetržité zastoupení v České národní radě, respektive v Poslanecké sněmovně. Potůček se touto monografií zařadil mezi řadu autorů, kteří se svými publikacemi snaží podat nezkršená svědectví a fakta, jaký skutečně byl komunistický režim a čeho byl schopen. Aby se na totalitu nevzpomínalo jako na ideální zřízení, ale na režim, který měl pro společnost převážně negativní dopady. Aby se nezapomnělo, kolik rodin bylo zničeno. Abychom si vážili svobody, kterou nám nabízí demokracie a kterou nám vybojovali naši předkové.

Lucie Rektorová

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova
lucie.rektor@gmail.com

Michal Kaplánek (ed.): *Volný čas dětí staršího školního věku*

Nakladatelství Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích 2022, 173 s.

Kniha *Volný čas dětí staršího školního věku* shrnuje teoretická východiska projektu „Prožívání volného času dětí staršího školního věku jako výzva pro pedagogiku volného času“ (TA ČR č. TL0200387). S pomocí výsledků zahraničních výzkumů a vlastního výzkumu *Volný čas dětí a jeho prožívání 2021* se autoři snaží nalézt podněty pro pedagogiku, což se jim v závěrečné kapitole daří.

V úvodní kapitole „Výchova k volnému času“ prezentuje Michal Kaplánek dosavadní poznatky z oboru volného času a pedagogiky volného času (s. 9). Hlavní premisou je, že uspokojivě prožívání volného času, v němž člověk nachází pocit na-

plnění, není samozřejmé a že je potřeba k němu vychovávat. Pokud člověk neumí s volným časem, který je nutně omezený, uspokojivě nakládat, může mít pocit, že svůj čas zbytečně promrhal.

O volném času (*leisure, Freizeit*) jako takovém se začíná hovořit až na počátku minulého století. Rozvoj odborného zájmu o volný čas nastává v padesátých letech 20. století v rámci humanitních a sociálních věd (s. 9). Pokud se chceme ptát po smyslu volného času, musíme se nejdříve ptát, jaký je význam životních sfér „scholé“ („prázdné“, zastarale) (s. 11). Starověk a středověk znaly přerušeni činnosti za účelem slavení svátků nebo odpočinku, ale s pevně stanovenými časovými úseky, pokud možno sociálně a politicky garantovaného „volna od práce“, se začalo počítat až v novověku. Chápání funkce a významu volného času se měnilo podle ekonomické situace a sociálně kulturního kontextu (s. 15).

Od dvacátých let 20. století dochází k proměně vnímání volného času. V současnosti je volný čas považován za synonymum svobody. Konzumní společnost propaguje „naturalistickou svobodu“ a lze mluvit až o hedonistické ideologii (s. 16). Příčinou posunu chápání svobody ve volném čase je radikální rozdělení života v moderní společnosti na sféru pracovní a sféru volného času (s. 16). Pokud následujeme toto pojetí, zabýváme se při výzkumu volného času jeho uspořádáním, tedy schopností ho samostatně smysluplně plánovat (s. 18).

Prožívání volného času je ovlivněno řadou determinant, zejména pak společenskými podmínkami (normy, tradice, móda), osobní situací (pohlaví, věk, vzdělání, zaměstnání, příjmy), dále pak bytovými podmínkami, pracovními podmínkami (pracovní doba), volnočasovými podmínkami (dostupnost volnočasových zařízení) a volnočasovými potřebami (odpočinek, uvolnění, rozptýlení, potěšení, kontakty atd.) (s. 18).